

Racionalnost pluralizma*

1. Kot pluralističnega smo imenovali tak sodobni trend v družbenopolitični misli, ki nasprotuje birokratskemu centralizmu, ker slednji preprečuje udeležbo pri odločanju tistim, na katere se te odločitve nanašajo, in nalaga izvršitev odločitev ne glede na to, ali so bile sprejete od tistih, ki so neposredno prizadeti. Vsak trend, ki nasprotuje uniformizaciji javnega življenja, je pluralističen. Pluralizem ni značilnost enega in edinega družbenopolitičnega sistema ali oblika vladavine, ki se razlikuje od ostalih. Nasprotno, antinomija med degeneriranim unitarističnim centralizmom in pluralizmom se pojavlja znova in znova v vsakem zgodovinskem razdobju ali, če uporabimo marksistično terminologijo, v vsaki formaciji. Ustrezno temu se tudi ponovno pojavlja v zgodovini družbenopolitične in družbenoekonomske misli.

Eden izmed teh trendov sega od Konfucija in Platona do Hobbesa in vseh tistih, ki zagovarjajo avtoritarizem v novejšem času. Drugi pa gre od Locka, Montesquieuja in Tocquevilla k sodobnim različicam pluralizma. Med tema dvema trendoma so dela Rousseauja in Hegla predmet neskončnih kontroverz. Montesquieu je nasprotoval absolutizmu in je videl način, kako ga humanizirati v izboljšanju in moderniziranju monarhije, ki je zasnovana na stanovih, t. j. na verziji pluralizma, ki je značilna za njegov čas. Po Montesquieuju lahko ugotovimo dolgo sosledje tendenc, ki nasprotujejo uniformizaciji družbenega življenja, namreč avtoritarni vladavini, birokratskemu socializmu, totalitarizmu, tehnokratski ideologiji, in vsem tendencam, ki nasprotujejo monolitizmu, skratka, prizadevanjem, da se monopolizira družbena pobuda nasproti različnim oblikam pluralizma. Kajti pluralizem je zgodovinski koncept. Pluralistični trendi se pojavljajo vedno, kadar v dani epohi vznikne potreba, da se deluje nasproti tendencam ali etabliranim institucijam, ki blokirajo nadaljnjo evolucijo sistema.

2. Torej je odnos pluralizma nasproti revoluciji posebnega pomena. Vsaka revolucionarna vstaja povzroči novo socialno diferenciacijo. Nove spontane sile skušajo nato samo poiskati nove organizacijske oblike. Zaradi tega moramo tri danes obstoječe družbene sisteme – kapitalističnega, socialističnega in postkolonialnega – analizirati s stališča pluralizma.

Stari pluralizem socialnih in političnih oblik tako zamenja novi: uveljavi se revolucionarni pluralizem. Njegovo začasno omejevanje ali celo brutalno zatetje ne sme povzročiti prehitrih sklepanj. Skušali smo pojasniti, ko smo obravnavali primer jakobinske in boljševiške revolucije, da je omejitve svobode v njih treba jemati kot prehodne značilnosti novega sistema in ne kot stvar principov. Gre za začasno prakso, ki se mora spremeniti, kajti zgodovina dopušča dovolj časa, da se povrne k principom, k trajnim revolucionarnim vrednotam. Fenomeni, ki jih ocenjujemo z moralnega stališča negativno, so bili posledica ogroženosti revolucije. Ko je ta grožnja odpravljena, vznikne napotilo: povratek k pluralističnim principom revolucije.

Teza, da se socialistične družbe lahko razvijejo in morajo razviti v skladu s pluralistično linijo, ni koncesija teoriji konvergence, kajti razlike med kapitali-

* Sklepni del knjige Stanislaw Ehrlich, *Oblicza pluralizmów*, PWN, Warszawa 1985.

stičnim in socialističnim sistemom so še vedno dominantne in bodo ostale do dogledne bodočnosti. Ta dva sistema se razlikujeta:

- a) po temeljnih vrednotah (strateških);
- b) po politični strukturi;
- c) po strukturi interesov;
- d) po tipu interakcije med tema dvema strukturama, t. j. po naravi procesov odločanja;
- e) po politični kulturi, t. j. po vrednotah in institucijah, ki pogojujejo ravnanje vsakega posameznika v tem procesu, v procesu sprejemanja odločitev.

Toda nihče, kdor je zdrave pameti, ne bo trdil, da se pridevnik kapitalistični, socialistični lahko nanašata na zaloge atomskega orožja, kozmične ladje, računalnike, elektronske naprave, sistem PERT, ergonomijo, na določene principe organizacije dela v industriji, poljedelstvu, transportnem sistemu itd. Če je to res, potem so analogije na teh področjih brez pomena za odgovor na vprašanje konvergence.

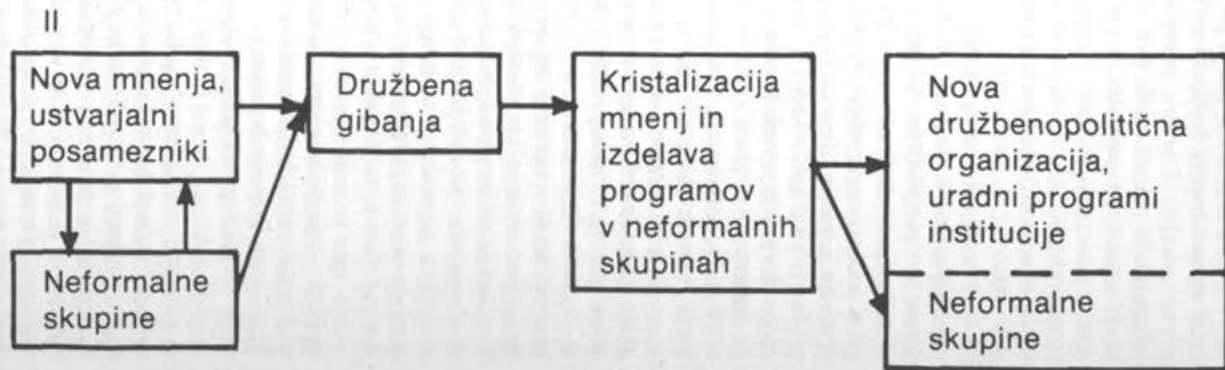
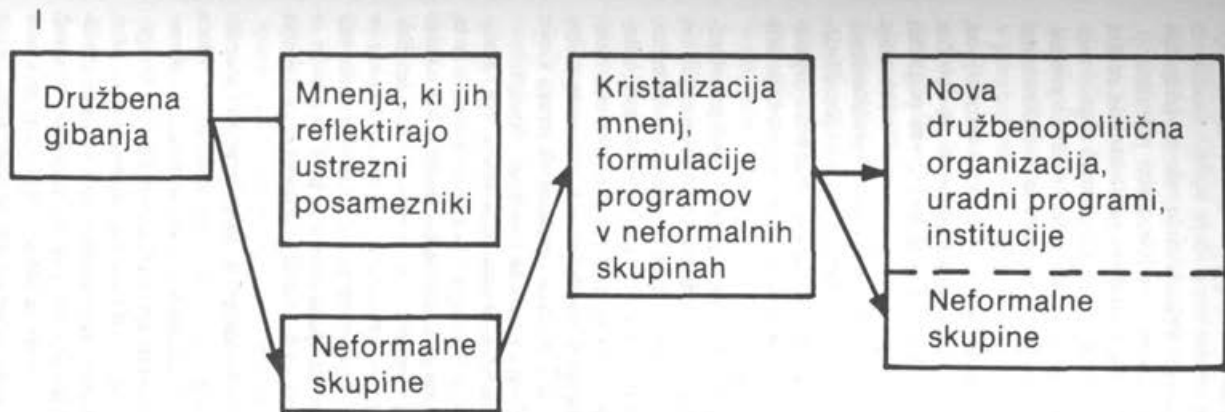
3. Pluralizem pluralizmov, ki o njem v tej knjigi razpravljamo, pomeni ne samo poglede na sistem znotraj dane države, ampak tudi poglede na mednarodne odnose (zavrnitev diktata, zasnovanega na ekonomski moči ali vojaški superiornosti). Sprejemanje in razumevanje različnih poti v socializem je bilo v novejšem času značilno v mednarodnem delavskem gibanju in v odnosih med komunističnimi partijami.

Pluralizem sodi ne samo v formalne skupine, ampak tudi v neformalne. Ta razlika je posebej uporabna za elite, ki lahko navzamejo obliko formalnih ali neformalnih skupin. R. Aron trdi, da v stabilizirani demokratični družbi lahko ugotovimo pluralizem heterogenih elit, med katerimi prevladujejo odnosi kooperacije. Toda naša analiza se mora začeti s pluralizmom socialnih družbenih gibanj. Ko njihova samozavest naraste, porajajo neformalne skupine, iz katerih ali ob katerih nastajajo organizacije, ki si prizadevajo, da bi obvladale center odločanja. Te skupine se postavijo včasih na čelo in navdihujejo socialna gibanja. Problem pa je v tem, da mora ta proces potekati v skladu s sprejetimi pravili igre.

Pluralizem moremo in moramo tako raziskovati na različnih ravneh in soočiti z določeno zaporednostjo dogodkov (pri čemer moramo zmerom upoštevati razliko med normativnim in empiričnim pluralizmom). To lahko ponazorimo z naslednjo shemo, ki ima lahko dve variaciji. (Glej str. 1293).

Ne pozabimo še ene stvari: samo nekatere trende lahko nedvomno opišemo kot pluralistične: anarhisti so pri tem skrajni pluralisti. Antitezo pluralizmu moramo videti v totalitarni ideologiji in družbi. Marksisti zanikajo potrebo po kakršnemkoli centru političnega odločanja, ki ga istovetijo z »zatiarsko državo«, medtem ko zagovorniki totalitarizma skrčijo družbenopolitična dejstva na funkcioniranje centra političnega odločanja, ki ga identificirajo z državo, po drugi strani pa državo identificirajo z družbo. Če se srečujemo z drugačnimi načini mišljenja in družbenopolitičnimi sistemi, bi bilo bolj preudarno, če bi jih razvrstili med bolj ali manj pluralistične. Lahko jih poskušamo stopnjevati po določeni lestvici v danem zgodovinskem razdobju. Danes doživlja pluralizem v demokratičnih sistemih erozijo zaradi koncentracije kapitala v industriji, v poljedelstvu, kmetijstvu in v kulturi (komercializacija tiska, založništva in določenih vej umetnosti), in zaradi birokratskega centralizma, katerega klasični primer je bila še do pred kratkim Francija.

V socialističnem sistemu so popačenja, ki so bila vzrok birokratskega centralizma (nevarnost, ki jo je jasno čutil Lenin), najmočnejša sila uniformiranja, kar se

dogaja na skoraj vseh vertikalnih smereh ekonomske, socialne in politične strukture. Zagovorniki birokratskega centralizma trdijo, da je popolnoma naravno, da se vsa družbena pobuda koncentrira na vrhu politične strukture, in ker to ni možno, si jo bodisi prilastijo, če jim je po godu, ali pa jo zatrejo. Na ta način ustvarjajo videz vsevednosti in pretendirajo na to, da se vse nove ideje v sferi družbenih reform porajajo v centru političnega odločanja. Prizadevanja, da se izključijo manifestacije pluralizma in (ali) da se blokirajo vsi trendi nasproti pluralizaciji, imajo namen, da preprečijo neodvisne avtoritete v družbi (ali neodvisne centre moči), kajti obstoj takšnih avtoritet bi preprečeval samoreprodukcijo tega avtoritarnega sistema. Da sklenemo: iz naše analize moramo izključiti vsakršno postavljanje stvari s stališča ali-ali, ki je vedno prepojeno z arbitrarnimi vrednostnimi sodbami.

4. Pluralizem ni stvar aritmetike, je avtonomija subsystemov in prostovoljnost pojavljajočih se organizacij, ki določata, kako daleč lahko gledamo na določen sistem kot pluralističen. Sovjetska država iz časa NEP-a je bila v več pogledih pluralistična. Celo Stalin se je v 20. letih razglašal za pripadnika široke avtonomije glede nacionalnega, religioznega vprašanja in običajev. Celo v *vprašanja leninizma* je uvrstil nekatere izjave, ki bi jih po naših kriterijih lahko označili kot pluralistične, ker je pisal npr. o sovjetih, okrog katerih se zbirajo različne družbene organizacije. To je bila seveda le gola kozmetika na Leninovo vizijo sovjetov, ki je bila po svojem bistvu pluralistična in antibirokratska.

Tukaj je potrebno napraviti kratko digresijo. Močne in pravilno delujoče institucije, katerih naloga je, da ugotavljajo legalnost odločitev administracije, res varujejo posameznike nasproti samovoljni birokracije, toda ta garancija vladavine prava ne more biti antidota monopolu uradnih pobud. Če naj bi birokracijo učinkovito presegali, morajo tudi v socializmu delovati avtonomna posredovalna telesa. Njihova diferenciacija mora ustrezati diferenciaciji družbenih interesov v tem sistemu. Samo v takšnem organizacijskem okviru lahko posameznik izraža svojo iniciativo, in sistem kot celota lahko funkcionira v skladu s svojimi principi.

»Aritmetično« poenostavljanje se kaže v izraziti obliki, če skušamo npr. analizirati jugoslovanski ali mehiški sistem, ki sta enopartijska (v prvem primeru le-ta temelji na zakonu, t. j. na ustavi, v drugem pa je to dejansko stanje). V kolikšni meri sta oba sistema pluralistična, lahko odgovorimo samo potem, ko smo analizirali procese, ki se dogajajo v subsystemih in posebno, ko doženemo, kakšen je njihov vpliv na centra političnega odločanja. Toda to še ni vse. Nasprotno, morali bi tudi raziskati proceduro, po kateri se vzpostavlja ta center in po kateri se le-ta nadzoruje (dejansko in ne samo s stališča zakonskih določil), vključno z možnostjo kadrovskih sprememb v njem.

5. Pluralizem ne pomeni sfere samovoljnih odločitev. Organizacijski pluralizem dane družbe, če naj funkcionira brez velikih motenj ali celo kataklizem, mora delovati po demokratičnih principih. Teza N. Raševskega, da pretirana uniformnost ogroža stabilnost sistemov, se da neposredno aplicirati na predmet te knjige.

Tehnokrati so si predstavljali, da bosta vpliv kibernetike na znanost in hitra kompjuterizacija prakse dala dodatne argumente za centralizirano kontrolo družbe. To je nesporazum, ki je posledica mehničnega prenosa znanja o kontroli produkcijske linije in znanja o možnostih kontrole določenih bioloških procesov na socialne procese. Toda slednje obvladujejo posebni zakoni, ki so tipični za višje organizirana bitja. V socialnih in političnih procesih feedback ne more nikoli biti mehničen niti avtomatičen (z nekaj izjemami); v teh procesih igrajo odločilno vlogo avtonomija odločanja v subsystemih, nastajanje družbenih gibanj, ki jih je

teško predvideti (npr. nenadni izbruh študentskih uporov leta 1968), obnašanje neformalnih skupin, ki jih je težko kontrolirati, ali iniciativa in aktivnost individuov. Tehnokraci vidijo v socialnih in političnih procesih samo problem upravljanja, spregledajo pa problem samoupravljanja.

D. Easton je pisal o političnih procesih, da sistemski feedback omogoča, da dosežemo enotnost iz različnosti.

Pravilna interpretacija znanstvene metafore o družbi, ki sama sebe regulira, lahko pomeni samo kontrolo od spodaj nad centrom na vrhu političnega odločanja. Morda bo v ne preveč oddaljeni bodočnosti vsak državljan imel svojo registrsko številko, in bistveni podatki, ki se nanašajo na njegovo osebo, bodo shranjeni v spominu kompjuterjev. To bo odprlo dve nasprotni možnosti. Eno lahko vidimo v posebni razlastitvi ali onesposobitvi individuov in v manipulaciji z državljani, ki se bodo tako skrčili na gole podatke. Druga perspektiva pa bi lahko pomenila bolj učinkovito in bolj pravično družbo, seveda pod pogojem, če bo obstajala učinkovita kontrola od spodaj, nad uporabo podatkov, s katerimi razpolaga center političnega odločanja. Smer, v kateri družba uporablja tehnični napredek, je v zadnji instanci določena z lestvico vrednot, ki jih prejema kot obvezne.

Pluralizem je tako neločljiva prvina demokracije tudi v socializmu. Kajti kaj je alternativna rešitev? Kot je bilo često poudarjeno, je to birokratski centralizem s totalitarizmom kot svojo skrajno inačico. Če zanemarimo njegove druge značilnosti, lahko rečemo (namreč s stališča problema, ki ga tu obravnavamo), da pomeni sistem, v katerem se mašinerija države (ali če stvar zaostriamo – politične strukture) popolnoma loči od svojega socialnega okolja. Pomeni situacijo, v kateri se socialne organizacije formalno razpustijo, ali pa pride dejansko do tega zaradi erozije njihovih prerogativ in avtoritete, čeprav se ohranja nasprotni pravni videz. Socialno okolje preneha obstajati, ko je bilo podrejeno mašineriji, ki je odvisna edino od centra političnega odločanja.

V primeru totalitarne države vemo iz novejše zgodovine, da je požrla svoje socialno okolje tako, da je monopolizirala vso pobudo in da je vse bolj večala prisilo kot glavni regulator družbenih procesov. Takšne tendence izvirajo iz takih situacij v družbi, v katerih moremo dano družbo opredeliti kot zaprt sistem. Le-ta nadzoruje center političnega odločanja (središčni sistem reguliranja), v katerem prihaja do kadrovskih sprememb s kooptiranjem iz vrst ljudi na naslednji nižji ravni ali zgolj s premiki na najvišji ravni. V takšnem sistemu se politični proces praviloma dogaja znotraj birokratske mašinerije.

Nasproti temu pa je za odprti sistem značilno, da ni ločen od svojega socialnega okolja, iz katerega (od zunaj) neprenehoma sprejema informacije, impulze in vplive itd., ki mu omogočajo, da bolje opredeli cilje in da poveča verjetnost, da jih uresniči in predvsem da »prenavlja« personalni sestav centra političnega odločanja.

V zaprtih sistemih so informacijski vložki bodisi blokirani ali pa ne funkcionirajo pravilno, ker se njihovo število zmanjša na minimum, kar je neizogibno povezano z arbitrarnostjo v izbiranju virov informacij. Posledica tega pa je preobremenitev informacijskih kanalov, ker so bili selektivni mehanizmi (avtonomni centri odločanja v subsistemih) eliminirani. To povzroči neke vrste *informacijski vakuum*; v lažjem primeru pa imamo opravka s *sui generis* informacijsko anemijo.

Odločitve, ki so sprejete na osnovi nepopolne ali popačene informacije, morajo biti napačne. S takim inputom optimalne odločitve niso možne. Odločitve morajo biti napačne ne samo zaradi oženja baze informacij, ampak tudi zaradi posledic izključitve elementov, ki bi jih korigirali.

V primeru totalitarne države je to nujno rezultiralo v katastrofi danega sistema. Pod birokratskim centralizmom je degradacija kvalitete odločitev neizogibna, tako da postane doseganje temeljnih ciljev vprašljivo, doseganje parcialnih ciljev pa se nujno odlaga, medtem ko stroški reform neizmerljivo rastejo. Parkinsonske kontroverze o prerogativah in iz njih izhajajočem stalnem ponavljanju reorganizacij izločijo spore o tem, kako doseči strateške cilje, o idejah in vrednotah, ki so jim podrejene. To spremlja specifično prestavljanje ciljev, tako da različni deli državne in partijske mašinerije posedujejo avtonomne cilje. Klaus von Beyme poudarja dejstvo, da je v socialističnem sistemu tesna povezanost med državo in družbo vzrok za dejstvo, da različni deli državne in partijske mašinerije v dokajšnji meri delujejo kot med seboj ločene interesne skupine. Kot vemo, to ne more prispevati k uspehu celote.

Sistem birokratskega centralizma je nehal biti sistem, ki bi se znal učiti. Disfunkcionalni pojavi, če uporabljamo Mertonov izraz, ali če stvar še bolj ustrezno poimenujemo, patološki fenomeni čedalje bolj prevladujejo. Takšna disfunkcija se konča v ponavljajočih se krizah sistema, ki dokazuje ne samo to, da so bila zdravila, ki so bila prej uporabljena, zgolj paliativi, ampak tudi kaže, da so tako center odločanja kot njegovi subsistemi razvili napačno zavest, ki je značilna poteza vseh zaprtih sistemov.

Utemeljitelji kibernetike so obravnavali informacijo – kakorkoli že razlagamo ta koncept – in njeno kroženje kot prvino kohezije vsake organizacije. Seveda ima v družbi, ki jo razumemo kot makro sistem, ki sam sebe regulira, kvaliteta informacij in hitrost njihovega kroženja bistveni pomen za njeno delovanje in celo za njeno preživetje. To velja za vsako socialno organizacijo. Kroženje informacij (katerih glavni problem je njihova transformacija v odločitve) pomeni, da center odločanja odgovarja na informacije, ki prihajajo od zunaj, s tem da sprejema ustrezne odločitve, ki se potem popravljajo v socialno ustreznem času na osnovi novih informacij in implementacije teh odločitev (feedback). Taki popravki služijo za pravilno delovanje in organizacijsko evolucijo, kar pomeni, da s tem približuje sistem njegovemu cilju.

Tako v zaprtem sistemu ne more biti nobenega feedbacka. Karl Deutsch trdi, da mora imeti družba ali skupnost, če naj se sama regulira, informacijo o treh stvareh, ki ji mora stalno pritekati: prvič, informacija o zunanjem svetu; drugič, informacija o svoji lastni preteklosti; tretjič, informacija o sebi in o svojih sestavnih delih. Če je eden izmed teh treh informacijskih tokov z neposrednim nasiljem ali s prisilo prekinjen, ali če postane tajen (kar je različica prisile), se družba spremeni v avtomat, v premikajoči se stroj. Zgubi kontrolo nad svojim lastnim ravnanjem, ne samo nad posameznimi svojimi deli, ampak končno tudi nad centrom odločanja.

To kontinuirano ciklično izmenjavo informacij in (družbenih) skupinskih odločitev lahko označimo kot socialni metabolizem. To idejo sem uporabil pri pisanju svojih dveh knjig, v katerih sem izpostavil razliko med interakcijo dveh struktur: strukturo interesov, t. j. vplivov (ki porajajo informacijo) in politično strukturo (ki poraja odločitve), ki sta povezani z verigo feedbacka. Takšna procesa zahtevata obstoj in delovanje različnih socialnih skupin. Odsotnost takšne različnosti pelje k temu, da se celo tisti interesi, ki so socialno v funkciji danega sistema, zgubijo ali pa se zanemarijo.

6. Pluralizem očitno ne omogoča, da bi center odločanja sprejemal samo optimalne odločitve, vendar pa izključitev pluralizma v nekem smislu pogojuje sprejemanje še mnogo slabših odločitev, ki včasih celo ogrozijo integriteto sistema.

Skratka, pluralizem omogoča, da izboljšamo procese odločanja in da bolje predvidimo dogodke, seveda ob negotovosti, ki je značilna za vse socialne procese, in da tako bolje uresničujemo odločitve potem, ko so bile sprejete.

Takšen politični koncept, kot je politična kultura, si komajda lahko predstavljamo brez pluralizma: ne more ga namreč oblikovati zgolj center odločanja, še več, ta center ga tudi ne more zapovedati. Izhaja iz določene diferenciacije mnenj in organizacijskih oblik, ki predstavljajo toleranco, in iz kombinacije kooperacije in konfliktov. Simmel je jemal število skupin, s katerimi je posameznik povezan, kot merilo kulture. Če zanemarimo problem subkulture, pomeni znotraj določnega socialnega sistema politična kultura tole:

- a) internalizacijo ciljev sistema in hierarhije temeljnih vrednot njegovega funkcioniranja v posameznikih, ki tak sistem sestavljajo;
- b) stabilna (in torej dobro delujoča) načela kooperacije;
- c) stabilna (in torej delujoča) načela za reševanje konfliktov;
- d) nedvoumna in dobro delujoča pravila, po katerih se center odločanja vzpostavlja, nadzoruje in spreminja. (Principi pod b) in c) se nanašajo na individue, institucije ter formalne in neformalne skupine).

Ta interpretacija politične kulture namenoma poudarja njeno normativno naravo, ker je vladavina prava njena neločljiva prvina.

7. Zgodovinske variacije centralizma in unitarizma imajo svojo vzporednico v variacijah pluralizma. Konflikt med tema dvema nasprotujočima si principoma in trendoma zavzema v vsakem razdobju in v vsaki deželi različne oblike. Hierarhični birokratski centralizem uničuječe obstoječe socialne vezi ali jih vsaj rahlja in jih dela sive, medtem ko uniformizem izolira individue in atomizira družbo. Ideologi takega centralizma izhajajo iz domneve, da je vsebina tistega, kar imenujemo javni interes, dana, in da njegov pomen na misteriozen način odkriva talentirani državnik, ki je edini, ki ga lahko udejanja.

Naj spomnimo, da je ta pregled zelo blizu tistemu, ki ga je zagovarjal Carl Schmitt, ki je bil ideolog nacizma in je trdil, da je bistvena ali vsaj nujna poteza demokracije njena uniformnost in izključitev različnosti. Prav zaradi tega je v svoji knjigi *Die Hüter der Verfassung* (1931) videl vzrok za propadanje weimarske republike v pluralizmu, polikraciji, federalizmu.

V socialističnem sistemu tendence k birokratskemu centralizmu ogrožajo sam obstoj tega sistema, ker metode visoko centraliziranega administrativnega planiranja in upravljanja, ki se v dokajšnji meri poslužujejo neekonomskih oblik prisile, niso značilne za socializem, ampak so prej določena tehnika vojne ekonomije. Težave nastanejo tedaj, če se te metode vojne ekonomije identificirajo kot bistvo socializma in se tolmačijo kot njegova bistvena sestavina. To idejo je dobro izrazil Lukács v eni izmed svojih poslednjih ugotovitev, namreč, da birokracija ne more uresničiti nobene reforme, ker terja uresničitev reforme predvsem udeležbo množic. Oskar Lange je imel navado govoriti o aktivnem planiranju organizirane družbe.

Vse to ne pomeni, da dajemo socialnemu in političnemu pluralizmu absolutno vrednost; tudi ne moremo – če se omejimo na še ožji problem – pripisati takšne absolutne vrednosti decentralizaciji. V nekaterih epohah je centralizacija neizogibna, če nastopi npr. takšen sociološki faktor, kot je šibkost delavskega razreda v neki nerazviti deželi. »Politika graditve socializma nasploh in še posebej v nerazvitih deželah, kjer so pereče še dodatne naloge v pogledu socialistične industrializacije in hitre modernizacije kmetijstva, terja *dokajšnje stopnjo centralizacije* (podčrtal S. E.) v upravljanju nacionalne ekonomije« (Oskar Lange).

Toda to so problemi, ki so značilni samo za prvo razdobje preobrazbe družbe po socialističnih načelih.

V bistvu ni problem: centralizacija nasproti decentralizaciji, ker dejstva terjajo odgovor na prav določena vprašanja: katera področja je treba centralizirati in katera decentralizirati – in morda tudi to – do kolikšne mere? Katere odločitve je treba decentralizirati? Gre za vprašanje družbene smotrnosti.

Če se totalitarizem opušča v korist demokracije, lahko postane vsaj začasno primeren pluralizem birokratskih elit (ki se praviloma razvija v kompleksnih organizacijah). Če ga primerjamo s prejšnjim razdobjem, bo to delno odprt sistem, toda aspiracije družbe, ko so enkrat prebujene, ne bodo mirovale in se ne bodo zadovoljile s tem za dalj časa. To je pomembno vprašanje, saj je v političnem procesu vprašanje časa tisti faktor, pri katerem si noben politični center ne more privoščiti, da bi ga zanemarjal.

Integracija pluralistične družbe terja od glavnega centra odločanja in ustreznih centrov na nižjih ravneh velik intelektualni in organizacijski napor, ki je potreben, da se člani sistema prepričajo, da je politika, ki jo je treba uresničiti, pravilna. To pa zaradi tega, ker odločitve, ki se nanašajo na uporabo materialnih in intelektualnih sredstev, nujno vzbujajo v različnih subsystemih različne reakcije. Tako imamo v pluralističnem družbenopolitičnem sistemu opravka z integracijo po ravneh, kar pomeni zvrst posredne integracije. V dolgotrajnih procesih nastajajo elite, ki potrebujejo čedalje večje izkušnje pri odločitvah javnega pomena. V takšnem sistemu postanejo lahko elite subsystema rekrutacijska osnova za sam center političnega odločanja.

V uniformiziranih (enodimenzionalnih, če si sposodimo naslov znane knjige H. Marcuseja) družbah center odločanja, ki sprejema odločitve, daje mnoge izjave in tudi sprejema številne odločitve, toda poslušajo malo, posledica tega pa je to, da prostovoljno uresničevanje teh odločitev upada. Nasprotno temu pa v pluralističnih družbah center političnega odločanja poslušajo več in je bolj zadržan v dajanju izjav, kar poveča verjetnost, da bodo njegove odločitve uresničene. V prvem primeru je tok informacij podoben enosmerni cesti, ki pelje od vrha k dnu. V drugem pa je podoben dvosmerni ulici, gibanju k vrhu in z vrha k dnu. Lahko bi tudi govorili, da gre v prvem primeru bolj za monolog in v drugem primeru za dialog.

8. Tako zlahka ugotovimo protislovje med rastočo kompleksnostjo družbenih dejstev in med rastočo socialno diferenciacijo (ki jo Simmel obravnava kot problem ohranitve psihosocialne energije) na eni strani in težnjo k uniformnosti na drugi. Te tendence imajo tudi neugoden učinek pod ravnijo, s katero se tukaj ukvarjamo, namreč v sferi človekove individualne psihologije. Do tega prihaja zaradi tega, ker postavljajo te težnje dodatno oviro individualni pobudi, da se uvajajo novosti na področju organizacij in tehnologije. Ko prihaja v javnem delovanju do uniformizacije, ki jemlje individuumom njihovo iniciativo in možnost udeležbe, jih sili v apatijo.

Participacija v implementaciji odločitev, ki so sprejete na vrhu, ne more zadovoljiti niti posameznikov niti pospeševati doseganja socialnih ciljev. Odločilni faktor je možnost, da se izraža socialna pobuda s strani individuov in avtonomnih skupin, je možnost udeležbe pri tem, da se take iniciative uresničijo, je možnost kontrole od spodaj nad centrom političnega odločanja in nad njegovim izvršilnim aparatom. Biti državljan pomeni, participirati v življenju skupnosti. Opozarjamo, da besedo participacija uporabljamo v smislu, kot smo to storili zgoraj. Zaradi tega je jugoslovanska doktrina pravilna v tem, da ne identificira participacije s samoupravljanjem (autogestion), kajti slednja je višja oblika participacije. Aktivna parti-

cipacija vodi; kot poudarjajo nekateri ameriški avtorji, k temu, da poveča občutek odgovornosti.

V uniformizirani družbi je s stališča te družbe apatija pozitivna vrednota, ki naj bi prispevala k nadaljnji uniformizaciji in deluje na pozitivnem principu feedbacka. Apatija v sferi javnega življenja dobi kompenzacijo v prizadevanju, da postaneš bogat za vsako ceno v aspiraciji, v brezmejnem pohlepu po potratu, ki postane zelo visoka vrednota, včasih celo najvišja. V takšnih razmerah se tendence k zmernemu egalitarizmu diskreditirajo kot naivne in utopične, vendar so le-te globoko vkoreninjene v množici. Prizadevanje za zmeren egalitarizem je s stališča samega sistema tudi objektivno racionalno.

Na osnovi psiholoških študij lahko postavimo hipotezo, da blokiranje socialnih pobud in oviranje ustvarjalnega in inovativnega dela razvija v posameznikih ego-centrično stališče in zatre socialne čute.

Umetne birokratske ovire na poti individualnih aspiracij zavirajo družbeno-ekonomski razvoj. R. Presthus ima prav, ko pravi, da se človek ne rodi z nagnjenostjo k politični apatiji in razočaranju, ampak se je navzame iz svojega grenkega izkustva.

Konservativizem, ki je vgrajen v sistem birokratskega centralizma, ta depersonalizirana bariera pluralizma, hierarhije ostre cezure med različnimi ravnmi – vse to blokira specifični socialni sistem kapilarnih žil in paralizira pobudo individuov in skupin. S takšnimi ovirami pridejo najprej v konflikt ustvarjalni ljudje. Socialna neaktivnost, ki je vsiljena od zgoraj, aktivnost, ki je omejena zgolj na tisto, kar je kontrolirano od zgoraj in omejeno na poklicno sfero, omejuje kreativne sposobnosti, poraja strese in večkrat tudi alienacijo, najprej politično in nato tudi socialno.

Javno delovanje individuov in skupin ima pred očmi instrumentalne cilje. Navdihujejo ga individualni in skupinski interesi, ki so rezultanta individualnih interesov, hkrati pa ima tudi določene neinstrumentalne ali izveninstrumentalne cilje. Kot je pisal Aristotel, pomeni lahko že sama participacija v javnem življenju mnogim cilj sam po sebi in zadovoljuje njihovo naravno potrebo po socialni aktivnosti in iz tega izvirajočem ugledu. Kot je ostroumno dejal P. E. Schattschneider, da se člani združenja, ki se zavzemajo za odpravo smrtne kazni, ne soočajo z nevarnostjo, da bodo sicer dejansko obešeni . . .

S tem, da opozarjamo na most, ki nas vodi k individualni psihologiji (in celo k psihiatriji) ter socialni psihologiji želimo poudariti, da moramo raziskovati pluralizem na treh ravneh:

- a) z makro socialne,
- b) mikro socialne in
- c) v zvezi z osebnostjo posameznika, ki je socialna celota.

9. Pluralizem je nujen, a nezadosten pogoj demokracije. Da bi aktivirali avtonomne prvine kot generatorje informacij, ne zadostuje, da decentraliziramo mašinerijo države in da sprejemamo avtonomne odločitve glede na glavni politični center odločanja; ta center mora na vseh ravneh delovati demokratično v razmerju do državljanov, ki morajo imeti na voljo institucionalne možnosti, da ga nadzorujejo, kot je npr. nadzor nad javno administracijo prek sodišč ali prek takšnega volilnega sistema, v katerem so nižji centri odločanja odgovorni pred predstavniškimi telesi, ali prek sistema nenehnih konsultacij s prebivalstvom glede poglobitnih problemov (kajti ad hoc konsultacije v izjemnih ekonomskih razmerah ne služijo svojemu namenu) itd. Torej morajo biti kompleksne organizacije, ki predstavljajo interese velikega dela prebivalstva, ne samo avtonomne nasproti mašineriji države, ampak tudi decentralizirane – podobno kot sama ta mašinerija, se pravi

kontrolirane po svojih članih, kajti vsaka kompleksna organizacija teži k temu, da postane birokratska. Poleg tega mora tudi obstajati množica manjših organizacij, ki predstavljajo interese malih skupin.

Nadaljnja temeljna zahteva je tudi, da morajo določeni mehanizmi rutinsko zagotavljati kadrovske spremembe v glavnih centrih političnega odločanja ali celo popolno menjavo tega osebja. Samo po sebi je očitno, da takšnih institucionalnih sprememb ni mogoče izvesti brez javnega mnenja. V sodobni visoko industrializirani družbi igrajo pomembno vlogo neodvisni eksperti in tudi eksperti, ki delujejo kot zagovorniki skupinskih interesov. Teh ni mogoče nadomestiti z uradnimi ali imenovanimi eksperti, ker so le-ti odvisni od birokratske mašinerije. Vse to je potrebno zato, da se izoblikujejo alternativni predlogi za največje število globalnih odločitev. Skratka, kar je potrebno, ni samo to, da se izpolnjujejo državljanske obveznosti (na vseh ravneh), ampak tudi popolna raba državljskih pravic, ki so ustavno zagotovljene. Samo v tem primeru bodo generatorji informacij delovali s svojo polno kapaciteto in korektivni mehanizmi bodo začeli delovati učinkovito.

Pluralizma res tako ne moremo istovetiti z demokracijo, po drugi strani pa ga tudi ne moremo analizirati ločeno od celotnih problemov demokracije.

Socialistične družbe ne moremo in ne smemo identificirati niti ne povezovati z Zamjotinovo »edino državo«, s Huxleyevim »čudovitim novim svetom« ali z Orwellovo povsod prisotno in vsevedno državo. Socialistična družba potrebuje državo, katere prisila na makro-strukturalni ravni izginja, vmešavanje v individualne osebne pravice pa se zmanjša (v okviru meja vladavine prava) na minimum, to je državo, v kateri center odločanja izbira in skrči število odločitev, ki jih sprejema, na tiste, ki so strateške, in prenaša sprejemanje taktičnih odločitev na državne in družbene subsisteme.

Vse to predstavlja okvire, znotraj katerih so odprte perspektive za ustvarjalne pobude in za družbeno aktivnost, se pravi okvire, ki jih ni mogoče nadomestiti z mobilizacijo k participaciji pri izvrševanju odločitev, ki so bile sprejete na vrhu brez aktivne udeležbe različnih podsistemov in »baze«.

Konec koncev pa pluralizem pomeni tudi način mišljenja, ki se navdihuje s toleranco, kajti brez nje ni možnosti za napredek, za javno mnenje, za humanizem, za intelektualno ustvarjalnost.

Prevedel A. B.